

Introducere

după ce am predat o jumătate de veac în multe țări și în diverse sisteme de învățământ superior, mi-am dat seama că sînt din ce în ce mai nesigur de legitimitatea, de adevărurile fundamentale ale acestei « profesii ». Am pus ultimul cuvînt între ghilimele pentru a atrage atenția asupra faptului că are rădăcini complexe în precedente religioase și ideologice. Meseria de « profesor » – pînă și acest termen este întrucîtva opac – acoperă toate nuanțele imaginabile : de la a duce o viață de rutină, lipsită de farmec, pînă la a fi posedat de exaltarea vocației. Cuprinde numeroase tipologii, de la cea a pedagogului care distruge suflete la cea a Maestrului carismatic. Prinși cum sîntem în nenumărate forme de predare – elementară, tehnică, științifică, umanistă, morală și filosofică –, ne dăm foarte rar un pas înapoi ca să medităm la minunile transmițerii de cunoștințe, la sursele falsității, la ceea ce aș numi, în lipsa unei definiții mai precise și mai concrete, *misterul* predării. Ce-i înputernicește pe un bărbat sau pe o femeie să predea unei alte ființe omenești, care este izvorul autorității ? Și invers : care sînt principalele tipuri de reacții ale învățăceilor ? Pro-

Maeștri și discipoli

blema i-a dat de furcă Sfântului Augustin și a devenit foarte sensibilă în climatul libertin din zilele noastre.

Simplificînd, putem distinge trei scenarii sau structuri relaționale majore. Maeștrii și-au distrus discipolii atît psihologic, cît și, în cazuri mai rare, fizic. Le-au înfrînt cerbicia, le-au consumat speranțele, au profitat de dependența și de individualitatea lor. Viața spirituală își are vampirii ei. În replică, discipolii, elevii, ucenicii și-au subminat, trădat și ruinat Maeștrii. Repet, această dramă are atît aspecte mentale, cît și fizice. Proaspăt ales rector, triumfătorul Wagner îl va respinge cu dispreț pe muribundul Faust, *magister*-ul său de odinioară. Categoria a treia este aceea a trocului, a unui *eros* de încredere reciprocă și chiar iubire (« discipolul iubit » de la Cina Cea de Taină). Printr-un proces interactiv, osmotic, Magistrul învață de la discipol în timp ce îi predă. Intensitatea dialogului zămislește prietenie, în cel mai nobil sens al cuvîntului. Ea poate conține deopotrivă luciditatea și iraționalul iubirii. Gîndiți-vă la Alcibiade și Socrate, la Héloïse și Abélard, la Arendt și Heidegger. Există discipoli care nu s-au simțit capabili să le supraviețuiască Maeștrilor.

Toate aceste moduri de relaționare, precum și posibilitățile nelimitate de amestec și nuanțare a lor au inspirat măturii religioase, filosofice, literare, sociologice și științifice. Avînd o răspîndire cu adevărat planetară, materialul de studiu sfidează orice cuprinzătoare trecere în revistă. Capitolele ce urmează se vor strădui să ofere o introducere în problematică dintre cele mai concise și vor fi aproape absurd de selective.

Va fi vorba de unele chestiuni perene și de altele ancorate în împrejurări istorice. Axele timpului se încrucișează iar și iar. Ce înseamnă « a transmite » (*tradendere*) și de la cine către cine este legitimă transmiterea? Relațiile dintre

Introducere

traditio (« ceea ce ne-a fost înmînat ») și grecescul *paradidomena* (« ceea ce ni se înmînează acum ») nu sînt niciodată transparente. Poate că nu este un accident că « trădare » și « traducere » nu sînt, din punct de vedere semantic, prea îndepărtate de « tradiție ». La rîndu-le, aceste vibrații ale sensului și ale intenției sînt foarte active în conceptul mereu provocator de « traducere » (*translatio*). Este oare predarea, în vreun sens fundamental, o modalitate de translatare, un exercițiu practicat printre rînduri, așa cum crede Walter Benjamin atunci cînd îi atribuie virtuți eminente de fidelitate și transfer traducerii interliniare? Vom vedea că ni se oferă multe răspunsuri.

Unii au susținut că predarea adevărată este o *imitatio* a actului transcendent, mai exact, divin, de revelare, a acelei desfășurări și înfășurări înăuntrul a adevărilor pe care Heidegger le atribuie Ființării (*aletheia*). Primele învățături laice sau înaltele studii sînt imitații ale unui tipar primar sacru, canonic, care era și el – în interpretări filosofice și mitologice – comunicat oral. Dascălul nu este mai mult, dar nici mai puțin, decît un auditor și un mesager, a cărui receptivitate – mai întîi inspirată, apoi educată – i-a permis să cuprindă cu mintea un *Logos* revelat, acel « La început a fost Cuvîntul ». În esență, acesta este modelul care-l validează pe profesorul de *Torah*, pe cel ce le explică altora *Coranul*, pe cel ce face comentarii la Noul Testament. Prin analogie – dar cîte perplexități apar dacă folosim analogia! –, paradigma aceasta se extinde la împărtășirea, transmiterea și codificarea cunoștințelor laice, la *sapientia* sau *Wissenschaft*. Deja la Maeștrii *Sfintei Scripturi* și la exegeții ei găsim idealuri și practici ale căror modulații se vor resimți în sfera laică. Astfel, Sfîntul Augustin, Akiva sau Toma d'Aquino aparțin oricărei istorii a pedagogiei.

Maeștri și discipoli

Alții au pretins, dimpotrivă, că unica licență pentru predare, pentru autoritatea didactică se obține prin forța exemplului. Dascălul îi demonstrează învățacelului propria cuprindere a materiei, abilitatea lui de-a face o experiență de chimie (laboratorul găzduiește « demonstranți »), capacitatea lui de a rezolva o ecuație la tablă, de a desena cu acuratețe în atelier un model de ghips sau un nud. Predarea exemplară înseamnă joc de scenă și se poate desfășura pe mutește. Sau, poate, așa s-ar cădea să fie. Mîna profesorului conduce mînuța copilului pe clapele pianului. Predarea valabilă se face la vedere. Ni se arată. Ostentația aceasta, atît de ciudată pentru Wittgenstein, este încastrată în etimologie : în latină, *dicere* însemna « a arăta » și abia mai târziu « a arăta prin vorbe » ; în engleza medie avem *token* and *techen*, cu implicația de « care arată ». (Să fie dascălul, în ultimă instanță, un actor ?) În germană, *deuten*, cu sensul de « a indica », este inseparabil de *bedeuten*, adică « a vrea să spui, a însemna ». Această contiguitate îl obligă pe Wittgenstein să respingă posibilitatea vreunei instruirii textuale oneste în domeniul filosofiei. În ceea ce privește moralitatea, numai viața reală a Magistrului are valoare de argument. Socrate și sfinții predau prin însăși existența lor.

Poate că ambele scenarii idealizează lucrurile. Deși simplificată, perspectiva lui Foucault are relevanța ei. Predarea poate fi considerată o exercitare, fătîșă sau ascunsă, a relațiilor de putere. Maestrul posedă forță psihologică, socială și fizică. El poate să răsplătească și să pedepsească, să excludă și să promoveze. Autoritatea sa e instituțională sau carismatică, ori de ambele feluri. Ea este întărită prin promisiuni sau amenințări. Cunoștințele – ele însele *praxis*, așa cum sînt definite și transmise de un sistem pedagogic – sînt forme de putere. Din acest punct de vedere, pînă și modalitățile radicale de instruire sînt conservatoare, purtătoare

ale valorilor ideologice ale stabilității (în limba franceză, *tenure* înseamnă stabilizare*). « Contraculturile » de azi și polemica legată de New Age, descinse din cearta cu cărțile pe care o găsim în primitivismul religios și în anarhia pastorală, înfierează cunoașterea savantă și cercetarea științifică, pe care le consideră strategii ale exploatării, ale dominației de clasă. Cine ce predă, cui și cu ce scop politic ? Vom vedea că piesa *La Leçon* de Eugen Ionescu satirizează tocmai această diagramă a înstăpînirii, a predării ca forță brută, dusă pînă în punctul culminat al isteriei erotice.

Nu par să fi fost analizate pînă acum refuzurile de a preda, sustragerea de la transmiterea de cunoștințe. Maestrul nu găsește discipoli, nu găsește receptori demni de mesajul său, demni de a-l moșteni. Moise distruge primul rînd de Table ale Legii, tocmai pe cele însemnate de mîna lui Dumnezeu. Nietzsche este obsedat de lipsa discipolilor potriviți tocmai atunci cînd nevoia de a fi ascultat devine agonie. Acest motiv este tragedia lui Zarathustra.

Se poate întîmpla și ca *doxa*, doctrina și materia care trebuie predate să fie considerate prea primejdioase pentru a fi transmise. Ele sînt atunci îngropate într-un loc de taină, ca să nu fie descoperite multă vreme, sau, în chip radical, sînt lăsate să moară odată cu Maestrul. Există asemenea exemple în istoria alchimiei și a Cabalei. Se întîmplă mai frecvent ca doar o mîna de aleși, de inițiați să-și însușească adevărul înțeleș al spuselor Maestrului. Marelui public i se oferă o versiune diluată, vulgarizată. Această distincție

---

* În limba franceză, cuvîntul trimite la concedarea unui teren de către un nobil, care își păstra proprietatea funciară. În limba engleză, *tenure* desemnează o proprietate funciară fermă sau un post stabil ; engleza americană i-a adăugat sensul specializat de « titularizare » academică.

Maeștri și discipoli

între versiunea esoterică și cea exoterică animă lecturile din Platon ale lui Leo Strauss. Există oare astăzi paralele posibile în biogenetică sau în fizica particulelor? Există ipoteze prea amenințătoare (din punct de vedere social sau uman) pentru a fi testate, descoperiri rămase nepublicate? E posibil ca secretele militare să fie deghizarea în farsă a unei dileme clandestine mai complexe.

Pot exista și pierderi, dispariții din cauze accidentale, prin autoamăgire – și-a rezolvat oare Fermat propria teoremă? – sau din pricina evenimentelor istorice. Câtă înțelepciune și știință orale, în botanică și în terapeutică, bunăoară, sînt iremediabil pierdute, cîte manuscrise și cărți au ars de la biblioteca din Alexandria pînă la Sarajevo? Din scripturile albigenzilor n-au mai rămas decît cîteva fragmente dubioase. Ne obsedează ideea că anumite « adevăruri », anumite metafore și revelații esențiale, mai cu seamă în domeniul umani-oarelor, s-ar putea să se fi pierdut, să fi fost distruse pentru totdeauna (Aristotel despre comedie). Astăzi sîntem incapabili să reproducem altfel decît prin procedee fotografice unele nuanțe de pe paleta lui Van Eyck. Se spune că nu putem reproduce coroana pe trei corzi, pe care Paganini a refuzat s-o predea. Cu ce mijloace au fost transportate ciclopicele pietre la Stonehenge sau ridicate la verticală cele din Insula Paștelui?

Evident, artele și actele transmiterii de cunoștințe sînt dialectice, în sensul propriu al acestui cuvînt atît de denaturat. Maestrul învață de la discipol și este modificat de această interrelație în cursul a ceea ce devine, la modul ideal, un proces de schimb. Dăruirea devine reciprocă, precum în labirinturile iubirii. « Eu sînt cel mai mult eu cînd sînt tu », cum spunea Paul Celan. Maeștrii se leapădă de discipoli dacă-i găsesc nevrednici sau neloiali. La rîndul său, discipolul consideră că și-a depășit Maestrul și că tre-

Introducere

buie să se dezică de el pentru a deveni el însuși (Wittgenstein îl îmboldește s-o facă). Această biruință asupra Magistrului, cu elementele ei psihanalitice de revoltă oedipiană, poate provoca o tristețe traumatizantă. Ca atunci când Dante își ia rămas bun de la Virgiliu în *Purgatoriu*, sau ca în *Maestrul de go* al lui Kawabata. Dar ea poate fi și sursa unei satisfacții vindicative, atât în ficțiune – Wagner îl învinge pe Faust –, cât și în real – Heidegger îl domină pe Husserl și îl umilește.

Aș vrea acum să mă opresc asupra unora dintre aceste întâlniri plurivalente din filosofie, literatură și muzică.

Nietzsche. El a fost universitarul antiacademic *par excellence*. Abia acum, odată cu publicarea scrierilor de tinerețe, a devenit accesibilă voluminoasa cercetare filologică, de critică a textului, întreprinsă de Nietzsche în timpul studenției la Bonn și la Leipzig, precum și în perioada în care a predat la Universitatea din Basel. Erudiția sa umple tomuri întregi. La o vîrstă neverosimil de fragedă, Dr. Nietzsche este specialist în Diogene Laerțiu. Ține cursuri despre Homer, Hesiod, Theognis, Tucidide, Eschil, Aristofan, Xenofon, Platon și Isocrate. Atît la Universitate, cît și la *Paedagogium*. E un « critic de text » în sensul tehnic cel mai strict al expresiei. La douăzeci și trei de ani, Nietzsche era considerat cel mai promițător clasicist al generației sale.

Și totuși, în mijlocul acestor erudite studii filologice, absolut tradiționale ca metodă, apar străfulgerări de îndoielă și semne de inovație rebelă. Oare analiza textelor și corectarea lor lexico-gramaticală scot cu adevărat la lumină scrierea antică? Servește comentariul unei autorități – de regulă, scris în latină – vreun scop cultural mai larg, euristic? Neliniștea eretică a lui Nietzsche mocnește deja în *Democritea*, din 1867-1868. Într-o scrisoare din 1868, Nietzsche folosește o expresie cu conotații explozive: *Philologie der Zukunft* (« filologia viitorului »). Această etichetă – care-i va fi aruncată înapoi lui Nietzsche de Wilamowitz și de corpul profesoral conservator – schițează conturul unei filologii care se va hrăni din filosofie și va cuprinde teoriile estetice ale lui Goethe, Schiller și Kant. Eseul din 1873 despre « filosofie în epoca tragică a grecilor » afirmă credința lui Nietzsche în concordanța dintre tragedia greacă, muzică și idealul unei *Gesamtkunstwerk*, « forma artistică totală », ilustrată de Bayreuth-ul lui Wagner.

Această idee inspirase prima carte a lui Nietzsche, *Nașterea tragediei* (1872). Contradicțiile interne dintre criteriile

Maeștri și discipoli

cărturărești și cele estetice constituie secretul care face din această capodoperă confuză un obiect perpetuu fascinant. Ea se refuză oricărei lecturi încrezătoare sau univoce. În chip conștient sau nu, Herr Professor Nietzsche alesese să facă figură de ființă imposibilă în breasla sa. În același timp, într-o izolare crescândă, Nietzsche va încerca să făurească o pedagogie, o programă pentru omenirea viitoare, deopotrivă în sensul restrâns (*humaniores*) și în cel larg al termenului. Cum l-am putea defini cel mai bine pe adevăratul Maestru ?

Nietzsche pune această întrebare în *Schopenhauer ca educator* (1873). Sîntem norocoși dacă-l găsim pe « acel dascăl unic și *Zuchtmeister* » – un epitet intraductibil, care vrea să însemne « Maestru de purtare » într-un sens atît intelectual, cît și acut comportamental. Un mare dascăl « îl remodelează pe om, astfel încît să devină un sistem planetar ». Instituțiile academice nu reușesc « să educe o ființă umană astfel încît să devină o ființă umană » (sîntem aproape de ecoul lui Dante la *ser Brunetto*). A-l descoperi pe Schopenhauer înseamnă a intra într-o pădure semeată, care-ți îngăduie să respiri adînc și să te simți reconfortat. În profesori de talia lui Montaigne și a lui Schopenhauer sălășluiește o anume « veselie », acea *fröhliche Wissenschaft*, care va deveni și a lui Nietzsche. Schopenhauer și-a căutat zadarnic discipoli ; pînă aproape de sfîrșitul vieții, *magnum*-ul său filosofic a rămas necitit. Ca și Empedocle, autorul *Lumii ca voință și reprezentare* a trăit într-o izolare exasperantă. Nietzsche va iniția un adevărat discipolat transformîndu-i pe puținii cititori ai lui Schopenhauer în « fii și elevi ».

Cum ne educă un astfel de Maestru ? Silindu-ne să facem o mișcare ascendentă, dar care transgresează în același timp regulile. Îi recunoaștem harul de a performa atunci cînd citim pe chipul Maestrului « o blîndă osteneală ves-

perală » (*Abendmüdigkeit*). Dar pînă și un Schopenhauer găsește că « e imposibil să înveți pe cineva să iubească ». Corolarul portretului schițat de Nietzsche este o critică aspră a școlii și a învățămîntului superior așa cum sînt ele practicate prin rutină. Filosofii universitari transmit altora propria lor găunoșenie. Dacă se aprinde în ei o scînteie, fac public un lucru ce s-ar cuveni să fie dezvăluit numai celor apropiați. De unde castrarea, impotența filosofiei universitare (*Entmannung*). De aici rezultă și faptul că Nietzsche a fost, după Kierkegaard, primul care a văzut limpede alianța dintre universitate și jurnalism, dintre reflecție și bîrfa elevată. Multe dintre aceste lucruri îl anticipează pe Wittgenstein. Schopenhauer le destăinuie celor aplecați să-i devină ucenici că « iubirea de adevăr este ceva înspăimîntător și violent ». În sprijinul acestei axiome, Nietzsche îl invocă pe unul dintre puținii săi părinți spirituali : Emerson. Și acela cunoștea pericolele argumentului care transformă.

Dacă iubirea nu poate fi predată, oare ura poate fi ? În acest manifest « prematur » Nietzsche nu dă nici un răspuns. Merită însă să reținem întrebarea.

Tot restul vieții, Nietzsche își va declara disprețul pentru instituția universitară. Puținii ani petrecuți la Basel îi măcinaseră sănătatea. Numai independența totală și singurătatea pot genera o gîndire de prim ordin. Și totuși, același Nietzsche se plînge iar și iar că solitudinea îl scoate din minți. Angoasa devine practic insuportabilă după eșecul cu *Așa grăit-a Zarathustra*, din 1883-1885. Scrisorile lui Nietzsche mărturisesc despre o intolerabilă izolare. Nu primește nici un ecou, cît de mic, la opera lui. Cînd una sau două voci îndepărtate își exprimă admirația sau interesul (Brandes, Strindberg), recunoștința lui Nietzsche frizează isteria. Un bilet de o politețe convențională primit de la Taine, căruia Nietzsche îi trimisese volumul, declanșează declarații

Maeștri și discipoli

nebune de recunoștință, de legămînt. Are, de fapt, un singur discipol. Peter Gast, efemerul compozitor, își închină viața Maestrului. Secretar personal, agent literar, mesager, gazdă a idolului său în suferință, Gast îl salvează în repetate rînduri pe Nietzsche de la sinuciderea din disperare. Pe acest fundal se desfășura relația lui Nietzsche cu C.J. Burckhardt, colegul său de odinioară de la Basel. La început, stîmă reciprocă și chiar intimitate. Curînd însă, patricianul istoric al culturii, introvertitul adept al disciplinei a bătut în retragere. A intuit la Nietzsche simptomele haosului, ale megalomaniei. Prăbușirea lui Nietzsche i-a stîrnit compasiunea, dar nu l-a surprins. Profetul rătăcit se străduise să obțină înțelegerea lui Burckhardt, să capete o reacție empatică, luminată, de la un spirit pe care-l admira. Dar strigătele sale orgolioase au rămas fără răspuns.

Școlarul de paisprezece ani ajunsese deja la un program al modelelor. Arhetipul Maestrului este acela al unui înțelept care mai întîi se retrage în înalturi și apoi coboară. Învățătura sa îi atrage discipoli, dar îi îndeamnă să-l părăsească. Înțelepciunea esoterică e formulată în parabole. În proiectul său adolescentin pentru o epopee didactică, figurile exemplare sînt cele ale lui Empedocle și Iisus, ale lui Buddha și Zoroastru. Moise coboară, cu mînie vizionară, de pe Muntele Sinai :

*Auf nackter Felsenklippe steh ich
Und mich umhüllt der Nacht Gewand,
Von dieser kahlen Höhe seh ich
Hienieder auf en blühend Land.
Ein Adler seh ich schweben
Und mit jugendlichen Muth
Nach den goldnen Strahlen streben
Steigen in die ewge Gluth.*

*Eu stau pe stînca stearpă
 Și, învelit în toga nopții,
 Din înălțimea goală văd
 Jos o țară înflorind.
 Văd un vultur ce se-nalță
 Și, cu un zel tineresc,
 Înfruntînd razele de aur,
 Se ridică spre focul etern.*

Adăugați acestor versuri figura lui Klingsor [vrăjitorul] din *Parsifal*-ul lui Wagner și epifania trăită de Nietzsche la Engadin și aveți toate datele lui Zarathustra.

Ideea acestei « A cincea Evanghelii » îl bîntuie pe Nietzsche în amiezile lui solitare de la Rapallo. Îl va preocupa din ianuarie 1883 și pînă în februarie 1885 (prima ediție completă apare abia în 1892, cînd Nietzsche sălășluiește în « noaptea » nebuniei sale, *Umnachtung*). Cartea întîi radiază făgăduințe, dezvăluind – mai întîi discipolilor aleși și apoi lumii întregi – pe « supraomul » ce va veni. De trei ori Maestrul va coborî din peștera-i de pe munte pentru a instrui cele trei ordine (platoniciene) ale omenirii : pe oamenii de rînd, casta războinicilor și pe poeții-filosofi, pentru care Nietzsche visase un *castello* monahal. Cartea a doua este plină de dezamăgire. Magistrul este respins, chiar zeflemisit. Zarathustra încearcă fără succes să le dezvăluie discipolilor taina « eternei reîntoarceri », a timpului ciclic și a fatalității acceptate. Vocea i se stinge. Cei pe care îi dăscălise nu sînt « oameni », ci doar « fragmente de oameni ».

Formal, Cartea a treia poate fi citită ca o dramă inspirată de Sofocle și de Hölderlin. În cetatea asediată de ciumă, discipolii se împrăștie. Sînt îngroziți de mesajul « eternei reîntoarceri ». Zarathustra pierde într-un gest de-o violență tragică. Dar Nietzsche a abandonat acest scenariu. În locul

Maeștri și discipoli

lui, posedăm un amplu monolog al înțeleptului, « Cîntecul nopții », și întoarcerea sa în lumea oamenilor obișnuiți. Cartea a patra – tipărită în patruzeci de exemplare, dintre care Nietzsche, arzînd de nerăbdare să afle reacțiile altora, a expediat șapte – este alcătuită dintr-o serie de fragmente enigmatice. Zarathustra se prezintă drept « pescar de oameni », făcînd astfel aluzie nu doar la Iisus, ci și la modelul orfic-pitagoreic, mai ales la *Piscator* al lui Lucian. Îi scrie colegului său de la Basel, Franz Overbeck : « Cît încă trăiesc, am nevoie de discipoli. Dacă nu acționează ca o momeală, cărțile mele își vor fi ratat rostul. Tot ce e mai bun, esența, se poate comunica numai *de la o ființă omenească la alta* ; nu poate, nu trebuie să fie făcută „publică“. » Observîndu-i frustrarea, animalele cu care Zarathustra stă de vorbă îi cer să renunțe la cuvinte. Trebuie să învețe să cînte, precum Socrate în ceasul morții. Ideal ar fi ca Zarathustra să-și « danseze înțeleșul ».

Așa cum subliniază Heidegger, Zarathustra însuși este un *Werdender*, « unul care va veni ». Învățăturile lui sînt incerte, contradictorii chiar. Ceea ce îngreunează discipolatul. Așa cum artele novatoare – muzica, literatura – trebuie să-și creeze un public, și doctrina lui Zarathustra trebuie să formeze urechi capabile să audă vocea fără precedent a Maestrului. După moartea lui Dumnezeu, doar Supraomul va avea puterea de a angaja un dialog autentic. Fără solitudine, nu există viziune ; fără un public, oricît de restrîns, nici un adevăr nu poate fi dezvăluit. Dar i se îngăduie oare Maestrului să comunice cu cei care sînt, poate, prea slabi pentru a suporta dezvăluirile lui, cu cei care, inevitabil, le vor vulgariza și deforma ? (Nietzsche pare aici să fi prevăzut destinul operelor sale în mîinile naziștilor.) Zarathustra nu rezolvă această dilemă, inerentă tuturor relațiilor Maestru-discipol. Mai ales în Cartea a doua, el se găsește vino-

vat de inaptitudinea de a transmite către *Jüngern* percepțiile sale esoterice. Ca și Wittgenstein, știe că discipolatul autentic trebuie să se încheie cu respingerea Maestrului. Discipolul adevărat nu poate fi decât unul care « va învăța să se urmeze pe el însuși ». Virtutea majoră a Maestrului (*die Schenkende Tugend*) constă în a acorda un dar ce se cere disprețuit. Pe lângă că-l vor părăsi pe Zarathustra, discipolii vor trebui să-l calomnieze și să-l renege pînă la a-l ucide. Dacă Maestrul evită să îndure această soartă, se va întoarce la « marea-aniază ». Abia atunci vor deveni Zarathustra și discipolii săi parteneri la sărbătoare și « fii ai unei singure speranțe » :

« Voi, înainte de-a vă fi căutat pe voi, m-ați găsit pe mine. Așa fac credincioșii toți, iată de ce contează atîta de puțin orice credință.

Acum vă poruncesc : pe mine pierdeți-mă, dar pe voi găsiți-vă ; și abia atunci, cînd voi cu toții vă veți fi lepădat de mine, am să mă întorc din nou la voi.

[Și încă o dat-o să-mi deveniți prieteni și fii ai unei singure speranțe : căci pentru a treia oară am să fiu cu voi, spre a celebra cu voi Marea-Aniază.]

Și-această Mare-Aniază este atunci cînd omul la mijlocul cărării sale va sta-ntre animal și Supraom, sărbătorind drumul spre amurg drept cea mai nobilă speranță-a sa : căci este drumul înspre-o nouă dimineată. »*

---

* Friedrich Nietzsche – *Așa grăit-a Zarathustra* (trad. de Ștefan Aug. Doinaș), Editura Humanitas, București, 1994, pp. 135-136.

Maeștri și discipoli

Și Dante se află la mijlocul călătoriei sale. Căci a mai ră-sărit vreodată, după salutul adresat de el lui Brunetto, vreo definiție a actului pedagogic mai cuprinzător concisă decît cea prin care oamenii devin « fii ai unei singure speranțe » ?

Bildungsroman-ul – narațiune a maturizării, a creșterii interioare prin educație și experiență – este o constantă a literaturii germane. În sfera lui se găsesc opere clasice, precum *Parzifal* [de Wolfram von Eschenbach], *Simplicissimus* [de H.J.C. von Grimmelshausen], *Wilhelm Meister* de Goethe, *Maler Nolten* de Mörike, *Grüne Heinrich* [*Heinrich cel verde*] de Gottfried Keller și, într-un registru tragic, *Doktor Faustus* de Thomas Mann. Atracția exercitată de pedagogie s-a dovedit perenă și în fosta Germanie de Est. Noțiunea de « eros pedagogic » străbate și din programul lui Schiller de formare și educație estetică. Discipolatul moral și estetic e proclamat în *Flautul fermecat* al lui Mozart. Acestor idealuri sau fantezii ale cultivării disciplinate și obedienței voioase, *Törless* [*Ră-tăcirile elevului Törless*] al lui Robert Musil le opune un aprig refuz, iar *Îngerul albastru* [*Profesorul Unrat*] al lui Heinrich Mann, o satiră. Acestei tradiții, *Zarathustra* al lui Nietzsche îi adaugă un stimulent hipnotic, dar descurajant.

În afară de *Commedia* lui Dante, cea mai extinsă tratare alegorică a relației Magistru-discipol se găsește în *Glasperlenspiel* [*Jocul cu mărețele de sticlă*], sau *Magister Ludi*, romanul lui Hermann Hesse publicat în 1943. Scris în « noaptea » barbariei europene, romanul a fost o adevărată biblie a generațiilor postbelice, punînd în circulație compuși cu sub-

stantivul *Meister – Weltmeister, Musikmeister, Lehrmeister* – de o solemnitate nemaivăzută, deși dulceagă pe alocuri. Răsunetul acestor cuvinte nu s-a stins cu totul. Componentele teologice, metafizice, muzicologice, politice alese și împletite de Hesse, profeticele trimeri la teoria jocurilor și la informatică nu numai că inspiră respect, dar exercită și o stranie fascinație.

« Provincia pedagogică » și *paideia* lui Hesse au origini străvechi – în orfism și în republica platoniciană, în Tao și în confucianism, în monahismul medieval și în academiile neoplatoniciene ale Renașterii florentine, în riturile masonice și în teosofie. Însuși jocul cu mărgelile de sticlă se bazează pe jocurile de cuvinte ale Cabalei, pe un mănunchi de date numerologice și pe descoperirea lui E.F. Chladni, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cum că undele sonore fac să apară desene în nisipul presărat pe o placă metalică. Cosmologia – așa cum este ea predată și « jucată » în Castalia – are ca sursă închipuirea pitagoreică a unui Univers alcătuit în chip muzical, o închipuire încă sensibilă la Kepler și la Schopenhauer. Precedente exacte se pot găsi în acea reunire combinatorie a tuturor cunoștințelor și amintirilor promisă de Ramon Lull și de Leibniz. Acești visători ai preciziei vorbeau despre ideogramele chinezești în planul lor de elaborare a unui cod semiotic universal cu o capacitate combinatorie infinită. În utopia lui Hesse, un astfel de cod va fi pus la punct de un oarecare Ignotus Basiliensis pe la anul 2030 (șocantă ipoteză !). Jocul face apel la un « teatru magic » în care intelectul poate formaliza și interpreta realitatea. « Marile Jocuri » sînt sărbători supreme care pot dura zile sau chiar săptămîni, ca în marile partide de go. Arborescențe nelimitate, autogenerate, ale cunoașterii, avînd modele imprevizibile, sînt, de fapt, metafore raționale care țes Cosmosul, călăuzind mintea omenească spre armonia sfe-

Maeștri și discipoli

relor. Pentru ca asemenea configurații ale jocului să nu degenereze devenind literale sau decorative, jocul trebuie structurat prin practici stricte de meditație și tehnici de concentrare care anulează persoana, precum cele inițiate de monahii asceți în Occident și de adepții zen din Orient. Castalianul nu cunoaște nici femeile, nici banii. O atare asceză spirituală a făcut posibile fugile lui Bach.

Cu toate acestea, jocul nu este nici filosofie, nici teologie. Este pur și simplu pe deplin el însuși. El luminează pasivitatea înțeleaptă și misterul hazardului în maniera I-Ching-ului sau a idealului lui Heidegger de *Gelassenheit*. Când tânărul Knecht – al cărui nume semnifică supunere și dăruire în a servi – tânjește după certitudine, *Musikmeister*-ul îl ceartă: « Doctrina pe care o dorești, absolută, completă, chezașie a înțelepciunii, nu există... Divinul sălășluiește în *tine*, nu în concepte sau în cărți. Adevărul este trăit, nu predat » (unde *doziert* trimite la abstract și academic). Pur Spinoza. Mai mult, așa cum afirma și Zarathustra, fiecare dintre noi e « doar o încercare, un „drum ascuns“ ». Apropriindu-se de vârful ierarhiei castaliene, Josef Knecht ajunge să-i pătrundă artificialitatea și complezența ce-și face loc în privațiunile de cele lumesti. El, ce urmează să fie uns Maestru al Jocului, așa cum fusese Thomas von der Trave înaintea lui – o proiecție afectuos ironică a figurii lui Thomas Mann –, coboară în cotidian. Și devine preceptorul unui băiat talentat. Moartea lui Knecht este pe jumătate revelație și pe jumătate jertfă de sine. Înalta fabulă a lui Hesse se încheie cu o parabolă indiană despre fericita minune a « relației dintre Maestru și învățăcel ».

Homoerotismul se insinuează ușor în întreg romanul lui Hesse. El devine însă histrionic în « Cercul George » (*Kreis*). Ștefan George, poet și traducător de poezie de o incontestabilă valoare, a încarnat mistica învățăturii ma-